

Биолог. журн. Армении, 1-2 (59), 2007

УДК 619:616.5:636.22/.28

ՏԱՎԱՐԻ ՀԻՊՊՂԵՐՄԱՏՈՋԻ ԿԱՆԽԱՐԳԵԼՄԱՆ ՆՈՐ ԵՂԱՆԱԿ

Հ.Ձ. ՆԱՂԱՇՅԱՆ, Մ.Ա. ՄԽԻԹԱՐՅԱՆ

Հայաստանի պետական ագրարային համալսարան, Երևան, 0009

The pieces of leather 10 x 1.5 cm barked and soaked by the 60% emulsion of neocidole, have been sewed to the basic part of the tail since the start of gadfly flight till its finish to prevent the cattle hypodermatosis. It prevents the oviposition of mature female gadflies and appearance of hypodermatosis in calves.

Հիպոդերմատոզ - տավար - բոռ - թրթուր

Հայաստանում և հարևան երկրներում մեծ տարածում ունի ենթամաշկային բոռի թրթուրներից հարուցվող հիպոդերմատոզ հիվանդությունը:

Հիպոդերմատոզը խրոնիկական հիվանդություն է, որը արտահայտվում է հարուցիչի թրթուրների տեղակայման վայրերում առաջացող բորբոքային երևույթներով, օրգանիզմի ընդհանուր բուժավորման և մթերատվության անկման նշաններով: Հայտնի է, որ հիպոդերմատոզով հիվանդ կովերի մոտ կաթի կորուստը տարեկան կազմում է 90-200 կգ, մսինը՝ 13-18 կգ, իսկ կաշեհումքինը՝ 8% [1-3]: Հիվանդությունը հարուցվում է ենթամաշկային բոռի երկու տեսակների՝ *Hypoderma bovis* (սովորական բոռ) և *H. lineatum* (կերակրավողային բոռ) թրթուրների կողմից:

Կանխարգելիչ համալիր միջոցառումների բացակայության հետևանքով հիվանդությունը տարեց-տարի ոչ միայն կրկնվում է միևնույն տարածքներում, այլև ընդարձակում է իր ընդգրկման տարածքները:

Հիպոդերմատոզը կանխարգելման նպատակով աշխարհում, այդ թվում նաև Հայաստանի որոշ ֆերմերային տնտեսություններում, օգտագործում են սիստեմային պրեպարատներ, որոնց ազդեցությունը հիմնականում ուղղված է բոռի առաջին աստիճանի թրթուրների դեմ: Այս նպատակով օգտագործվում են քլորոֆոս, հիպոդերմին քլորոֆոս, նեզուվոն, դիոքսաֆոս ֆոսֆորօրգանական պատրաստուկները: Այս պատրաստուկների բացասական ազդեցությունը կայանում է նրանում, որ նրանք ընդունակ են օրգանիզմում կուտակվելու և հետագայում կաթով արտազատվելու հատկությամբ: Հետևաբար, 1997թ Ռուսաստանի Դաշնության Առողջապահության նախարարության կողմից դրանց օգտագործումը արգելվել է: Հայաստանում թվարկված պատրաստուկներից ներկրվում է միայն քլորոֆոսը:

Ներկայումս աշխարհում մեծ տարածում են ստացել ազդման լայն շրջանակով օժտված հակամակաբուծային՝ ավերմեկտինի հիմքի վրա պատրաստվող պատրաստուկները [4, 5]: Ռուսաստանի Դաշնությունում լայն տարածում են ստացել ավերսեկտ, ավերտին և ռուստոմեկտին պատրաստուկները: Հատկապես նշում ենք ռուսական արտադրության պատրաստուկների մասին,

քանի որ մակարությունների նկատմամբ օգտագործվող և գրանցված համարյա բոլոր պատրաստուկները Հայաստան ներկրվում են միայն Ռուսաստանից:

Թեև վերը նշված պատրաստուկներն օժտված են լավ հակաբոցային հատկությամբ, սակայն դրանք Հայաստանի ֆերմերային տնտեսություններում լայն կիրառում չեն ստացել միայն այն պատճառով, որ դրանցով կենդանիների մշակումն աշխատատար է (մշակումները կատարում են բուծերի թռչչի ընթացքում մի քանի անգամ) և այդ պատրաստուկների օգտագործման հրահանգում նշված է, որ նրանք կովի կաթով արտազատվում են մշակումից հետո 4-6 շաբաթվա ընթացքում և դրանց մնացորդային քանակները երկար ժամանակ հայտնաբերվում են նաև մսեղիքում:

Վերջին տարիների ընթացքում տնային կենդանիների մոտ մակարոնով միջատների նկատմամբ հաջողությամբ կիրառվում են միջատասպան նյութեր-պարունակող վզկապները: Հիմք ընդունելով այդ վզկապների արդյունավետությունը, մեր կողմից փորձ կատարվեց հիպոդերմատոզի նկատմամբ կիրառել միջատասպան կամ միջատներին վանող նյութեր պարունակող կաշվի շերտեր:

Աշխատանքի նպատակն էր մշակել և արտադրության մեջ ներդրման նպատակով առաջարկել տավարի հիպոդերմատոզի կանխարգելման նոր եղանակ:

Նյութ և մեթոդ: Հետազոտությունները կատարվել են 2005-2006 թթ. Արագածոտնի մարզի Ավան գյուղի ֆերմերային տնտեսություններում: Այս և տարածաշրջանի այլ տնտեսություններում տավարի հիպոդերմատոզը յուրաքանչյուր տարի զգալի վնաս է պատճառում ֆերմերներին: Հետևաբար, հիպոդերմատոզը կանխարգելելու նպատակով մենք փորձեցինք միջատասպան նյութերով մշակված կաշվե կտորները ամրացնել ոչ թե կենդանիների պարանոցին, ինչպես դա արվում է շների և կատուների մոտ, այլ պոչի հիմքին, քանի որ ենթամաշկային բոռը իր ծվերն ամրացնում է տավարի պոչի հատվածի և ազդերի հետին մակերեսի մազերին:

Որպես միջատասպան նյութ ընտրվեց մեծ քանակներով ներկրվող և բարձր միջատասպան արդյունավետությամբ օժտված նեոցիդոլ պատրաստուկը: Կենդանիներին մշակելուց առաջ հաշվի է առնվել, թե այդ տարածաշրջանում, կախված կլիմայական պայմաններից, երբ է սկսվում և ավարտվում բուծերի թռչչը: Հիպոդերմատոզի նկատմամբ, դեռևս ևսորիդային տարիներից գործող կանխարգելիչ միջոցառումների հրահանգում, տավարին միջատասպան և միջատներին վանող պատրաստուկներով առաջարկվում էր մշակել գարնանը՝ երրորդ աստիճանի թրթուրների կենդանիների մաշկից դուրս գալու և աշնանը՝ առաջին աստիճանի թրթուրների կենդանիների մաշկի տակ ներդրվելու ժամանակ, իհարկե, միջատներին վանող պատրաստուկներով հարկադիր մշակումներ կատարվում էր ողջ արտադրական պահվածքի ընթացքում:

Հիպոդերմատոզը կանխարգելման նպատակով փորձերը կատարվել են նույն տարում ծնված հորթերի վրա, որոնք նախօրոք բաժանվել են 4 խմբի, յուրաքանչյուրում 10 կենդանի:

1 խմբի կենդանիները մշակվել են հետևյալ կարգով. տավարի դաբաղած կաշվի 10 սմ երկարության և 1,5 սմ լայնության կտորները նախօրոք 15 օր տևողությամբ պահվել են նեոցիդոլ պատրաստուկի 60%-անոց, 50ժ յուղային լուծույթում, այնուհետև կաշվի կտորները լուծույթից հանվել և սենյակային ջերմաստիճանի պայմաններում չորացվել են: Հուլիսի սկզբին (բուծերի թռչչի սկզբին) նույն տարում ծնված հորթերի պոչի հիմքի մաշկին կարվել են 10սմ երկարությամբ և 1,5սմ լայնությամբ նեոցիդոլի 60%-անոց յուղային լուծույթով ներծծված կտորները և բոռել մինչև հոկտեմբերի վերջը, այսինքն տվյալ տարածաշրջանին բնորոշ բուծերի բռնիքի ավարտը:

Երկրորդ խմբի կենդանիներին արտադրական շրջանի սկզբին և ողջ արտադրական շրջանում 20 օրը մեկ կատարվել է ցողարկում և քլորոֆոսի 1%-անոց ջրային լուծույթով յուրաքանչյուր գլխի համար ծախսելով 16սմ լուծույթ:

Երրորդ խմբի կենդանիներին նախորդին նմանատիպ կատարվել է ցողարկում, սակայն տիգուլոն-10 պատրաստուկի լուծույթով, երկնվազ, 28-30 օր ընդմիջումով յուրաքանչյուր գլխի համար ծախսելով 12սմ լուծույթ:

Չորրորդ (ստուգիչ) խմբում ընդգրկված էին նույն հասակի կենդանիներ, սակայն նրանք միջատասպան ոչ մի պատրաստուկներով չեն մշակվել:

Արդյունքները և քննարկում: Չորս խմբերին պատկանող կենդանիներին

հաջորդ տարվա զարմանը՝ մարտ-հունիս ամիսներին, հիպոդերմատոզի խլվակների հետազոտելիս ստացվեց հետևյալ պատկերը, որի արդյունքները բերված են աղյուսակ 1-ում:

Ինչպես երևում է ներկայացված աղյուսակի թվային պատկերից, հաջորդ տարի

Աղյուսակ 1. Գայտնի և առաջարկվող եղանակներով մշակված հորթերի մաշկում հայտնաբերված հիպոդերմատոզի հարուցիչի խլվակների քանակները $M \pm m$, $n=10$

Կենդանիների խմբերը	Գարնանը մշակում հայտնաբերված խլվակների քանակները
Սոաքին	0
Երկրորդ	4,4±0,31
Երրորդ	3,2±0,20
Ստուգիչ	9,7±0,41

Ծանոթություն՝ $p < 0,01$

գարնանը կենդանիներին ստուգելիս առաջին խմբի կենդանիների մաշկի վրա հիպոդերմատոզի հարուցիչի երրորդ աստիճանի թրթուրների խլվակներ չեն հայտնաբերվել: Երկրորդ խմբի կենդանիների մոտ խլվակների քանակը համեմատած ստուգիչ խմբի կենդանիների՝ կազմում էր 45,4%, իսկ երրորդինը՝ 33%:

Այսպիսով, նեոցիդոլի 60% յուղային լուծույթի մեջ պահված կաշվե կտորների օգտագործումը, ի տարբերություն անասնաբուժության մեջ ավանդաբար օգտագործվող պատրաստուկների քլորոֆոս և մշակման ձևերի՝ ցողարկում կամ լողացում, արդյունավետ է ու քիչ աշխատատար և, որ ամենակարևորն է, առաջարկվող եղանակը հնարավորություն է տալիս տնտեսությունները մի քանի տարիների ընթացքում լիովին ազատել հիպոդերմատոզ հիվանդության հարուցիչներից:

Անհրաժեշտ է ընդգծել, որ բացի բռներին վանելու հատկությունից, մեր կողմից փորձարկված եղանակով կենդանիներին մշակելու դեպքում նրանց վրա չէին բարձրանում անասնաբուժության համար չարիք հանդիսացող արտավայրային տզերը:

Առաջարկվող եղանակի համար ստացվել է արտոնագիր:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Նաղաշյան Յ.Զ. Մակաբուծաբանություն և կենդանիների ինվազիոն հիվանդություններ. Երևան, «ՍՄՐՎՍՐԳ հրատարակչություն», 322-326, 2003:
2. Непоклонов А. Животноводство России, 6, 5, 78-81, 2000.
3. Окунев А.М. Сб.науч.тр.ВНИИВЭА. 36, 89-92, 1994/1995.
4. Oksanen A., Nieminen M. Acta Vet Scand. 4, 39, 483-9, 1998.
5. Riha J., Minar J., Matouskova O. Therapy of hypodermiiasis in heifers from the economic point of view. Vet Med (Praha). Apr, 22 (4), 193-200, 1977.

Поствышла 05.III.2007